

AF SØREN STEEN OLSEN, FREMTIDSFORSKER, ØKONOM OG
PARTNER I HOUSE OF FUTURES

GOD, OND ELLER GRUSOM ØKONOMISK VÆKST

LÆS OM FORSKELLIGE TYPER AF VÆKST, FORMÅLET
MED VÆKST OG NORMATIVE POSITIONER PÅ ØKONOMISK
VÆKST.

Økonomisk aktivitet et spørgsmål om at opnå et output ved brug af et input. Hverken output eller input er entydige størrelser, og det er ikke kun en teknisk, men også en værdiladet diskussion at definere dem. Måske burde output principielt inkludere f.eks. lærkesang og fritid sammen med familien, og input burde inkludere brugen af naturressourcer, herunder belastningen af det globale klima. På det abstraktionsniveau, hvor output i bredeste forstand er resultatet af brugen af input i bredeste forstand, kan man definere nogle idealtyper af vækst og dermed skitsere nogle egenskaber ved udviklingen i det økonomiske system, dvs. ved den mekanisme, der forvandler input til output. Nogle typer af vækst er mere problemfyldte og sværere at forene med bæredygtighed end andre, og i den forbindelse er der to vigtige sonderinger: 1) Ekstensiv vækst vs. intensiv vækst og 2) materiel vækst vs. immateriel vækst.

EKSTENSIV OG INTENSIV VÆKST

Ekstensiv vækst er ”mere af det samme på den samme måde”: En øget produktion af et givet mix af varer og tjenester, der bygger på et tilsvarende øget input af produktionsfaktorer, herunder energi og råstoffer, og med tilsvarende øget udslip af affaldsprodukter. Det er Malthus-ideen om vækst (læs også artiklen ”Gra Malthus til Brundtland – og beyond”). Denne type vækst kan fortsætte, så længe der er adgang til flere ressourceinput, og så længe affaldsprodukterne ikke ødelægger naturgrundlaget.

Intensiv vækst er ”mere af noget nyt på nye måder”: Produktionens værdi øges gennem udvikling af varer og tjenester af højere kvalitet, som bedre dækker menneskelige behov, og den finder sted med en stigende effektivitet i udnyttelse af energi og råstoffer og med stadig mindre

udslip pr. produceret værdienhed. Man får mere økonomisk værdi ud af et givet input af ressourcer.

De klassiske økonomer mente stort set, at væksten ville være ekstensiv – i det mindste på langt sigt – mens moderne vækstoptimister mener, at vækst primært er intensiv, og at der i øvrigt ikke er nogen grænser for væksten, fordi de hele tiden kan udvides gennem stadige videnskabelige og teknologiske fremskridt. Analyser af den historiske vækst i mange lande peger på, at størstedelen af væksten faktisk skyldes produktivetsforbedringer, dvs. tekniske og organisatoriske fremskridt, mens øget input af arbejdstid og kapital står for en mindre del (Easterly, 2001). Det inkluderer også en relativt mindre brug af fysiske materialer per værdienhed af output. Det er blevet beregnet for den amerikanske økonomi, at en BNP-dollar i dag vejer væsentlig mindre end for 100 år siden. Det skyldes, at fysiske produkter som biler og bygninger i dag vejer mindre – stål, plast og lette syntetiske materialer i stedet for sten, jern og træ – og at en stor del af økonomiens værdimæssige output består af mere eller mindre vægtløse produkter som underholdning, uddannelse, finansielle tjenester, medicin og iPhone-apps.

MATERIEL OG IMMATERIEL VÆKST

Groft sagt er materiel vækst en vækst i forbruget af varer, mens immateriel vækst er vækst i forbruget af tjenester. En bøj og en bil er materielle forbrugsgoder, mens en klipning eller en ferierejse er immaterielle. Det er som hovedregel vareforbruget, der er mest materialeintensivt og dermed belaster bæredygtigheden mest. Derfor er det interessant, hvordan sammensætningen af forbruget udvikler sig, når indkomsten stiger, dvs. når der er økonomisk vækst.

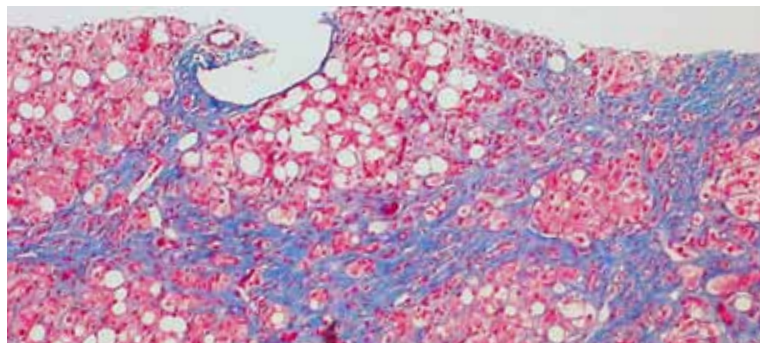
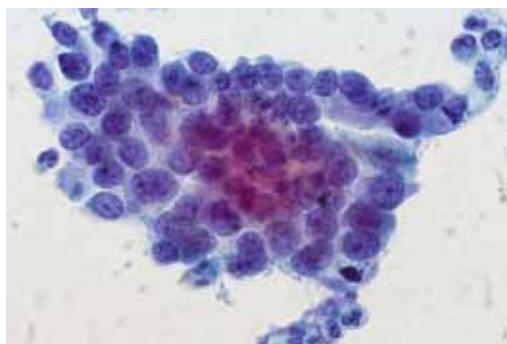

PHOTO: ED UTHMAN

Her er det normale mønster i altovervejende grad, at forbruget forskyder sig mere og mere over mod immaterielle forbrugsgoder med en stigende indkomst. Det gælder både privat forbrug og offentligt forbrug. Immaterielt forbrug er indkomstelastisk, dvs. det vokser med mere end en procent, når indkomsten vokser med en procent. Fortolkningen er, at man først dækker de materielle behov for f.eks. mad, tøj og bolig og derefter orienterer sig mod andre og mere immaterielle behov. Det immaterielle forbrug kommer til at udgøre en stadig større andel af det samlede forbrug, og i det omfang, det kræver mindre materialeomsætning, trækker det isoleret i retning af mere bæredygtighed.

Til gengæld er der ingen tendens til, at det materielle forbrug på noget tidspunkt falder i absolut forstand. Det vokser blot langsommere end indkomstvæksten og endnu langsommere end det immaterielle forbrug, jf. væksten i iPhone-apps og kabeltv-abonnementer. Det hører også med, at immaterielt forbrug godt kan være stærkt ressourcerekrævende, som det f.eks. er tilfældet med flyrejser.

Til sammen peger denne udvikling på forbrugsmønstrets helt centrale rolle for den globale bæredygtighed. Der kan være meget stor forskel på, hvordan en given forbrugsudgift påvirker miljø, klima og ressourceforbrug. Det er en af grundene til, at vores individuelle livsførelse som forbrugere er kommet på dagsordenen og er blevet fyldt med betydning og holdninger. I en vis forstand kan man sige, at den prisforskel, man betaler for økologiske varer, er et immaterielt forbrug.

AFKOBLING – KAN DET REDDE BÆREDYGTIGHEDEN?

Produktionen bliver mere intensiveret, og forbruget bliver mere immaterialiseret. Det er to sider af samme sag, og begge dele giver en øget output-værdi for et givet input – også input i bredeste forstand, dvs. inklusive udtømmelige ressourcer og det globale klima. Man taler om, at økonomisk vækst i stigende grad bliver afkoblet ("de-coupled") fra dets miljø- og bæredygtighedsbelastninger (se bl.a. Tim Jackson, *Prosperity without growth*).

Optimisterne mener, at denne tendens af sig selv vil sikre vækstens bæredygtighed. Men der er en række grunde til at være forsigtig:

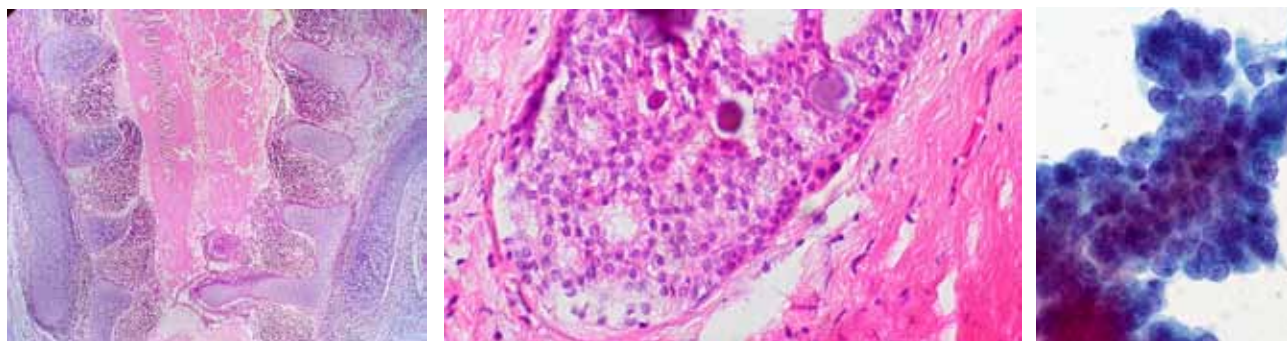
- Det samlede forbrug per indbygger stiger med velstanden og mere end opvejer afkoblingen.
- Den globale befolkningsvækst er fortsat en selvstændig kilde til stigende forbrug.
- Det forhold, at det ikke koster penge at belaste mange af de globale ressourcer, gør, at belastende forbrug er billigere end de reelle omkostninger for kloden. Derfor vil der være tendens til overforbrug af de knappe ressourcer.
- Det forhold, at købekraften er meget ulige fordelt, gør, at fattige forbrugeres behov ikke får tilstrækkelig vægt i forbruget af de knappe ressourcer.
- Det samme argument gælder i forhold til fremtidige generationer, der i sagens natur slet ikke har nogen købekraft.

VÆKST I LYKKE?

En diskussion, der får mere og mere opmærksomhed drejer sig om, hvorvidt den økonomiske vækst resulterer i en tilsvarende udvikling i menneskers tilfredshed med tilværelsen. Økonomisk output er i bund og grund et middel, ikke et mål. Målet må være tilfredsstillelse af menneskelige behov, hvordan man end vælger at definere disse behov.

Der har til alle tider været røster, der advarede om, at lykken hverken er gods eller guld, som det hedder med en sigende gammel vending. Filosofier, religioner og diverse traditioner har i varierende omfang fremhævet værdien af afholdenhed, selvopofrelse, næstekærlighed, åndelig orientering og andre ikke-materielle dyder. Selvudvikling, sundhed, indre balance og personlig harmoni er andre begreber, der er vigtige for mange mennesker, og som ikke nødvendigvis knytter sig til de gængse økonomiske output- og forbrugsmål. Nogle vil endda mene, at de ofte står i modsætning til dem. En del græsrodsstrømninger arbejder med, hvordan vi kan ændre levevis og økonomiske rammer, så vi kommer bedre i overensstemmelse med det, der er livets egentlige mening (se f.eks. *Earth Capitalism*).

Et relativt nyt forskningsfelt i den mere etablerede samfundsforskning forsøger at svare på spørgsmålet om, hvad der gør folk tilfredse og lykkelige, ved at spørge dem selv. Den såkaldte lykkeforskning har fået stigende opmærksomhed de sidste 10 år, og har på det allerseneste opnået et gennembrud som grundlag for etablering af

nationale indikatorer i en række toneangivende lande som England, Tyskland og Canada. Lykkeforskerne definerer ikke, hvad lykke er, men tager udgangspunkt i folks egen opfattelse af, hvordan de har det – såkaldt selvrapporteret lykke. Man kender noget tilsvarende fra brede sundhedsundersøgelser, hvor respondenterne selv tager stilling til, hvordan de opfatter deres helbred. Lykkeforskningen er gennem de sidste par årtier blevet en veletableret disciplin og har efterhånden et meget stort datamateriale, så man kan sammenholde svar fra mange undersøgelser med respondenternes individuelle og samfundsmæssige rammevilkår.

Mange af disse undersøgelser peger på, at der ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem økonomisk vækst og menneskelig lykke, og specielt ikke når man når over et vist indkomstniveau. Herefter er det andre ting end det absolutte økonomiske niveau, der spiller ind: Parforhold, job, oplevelse af mening og opfattet status i forhold til omgangskredsen osv. Det er potentielt et meget afgørende resultat, for hvis den økonomiske vækst, der belaster planetens ressourcer, ikke er vejen til større menneskelig tilfredshed, så er der så meget desto mere grund til at finde nye veje i økonomi og samfund.

MANGE AF DISSE UNDERSØGELSER PEGER PÅ, AT DER IKKE NØDVENDIGVIS ER EN SAMMENHÆNG MELLEM ØKONOMISK VÆKST OG MENNESKELIG LYKKE, OG SPECIELT IKKE NÅR MAN NÅR OVER ET VIST INDKOMSTNIVEAU. HEREFTER ER DET ANDRE TING END DET ABSOLUTTE ØKONOMISKE NIVEAU, DER SPILLER IND: PARFORHOLD, JOB, OPLEVELSE AF MENING OG OPFATTET STATUS I FORHOLD TIL OMGANGSKREDSEN OSV. DET ER POTENTIET ET MEGET AFGØRENDE RESULTAT, FOR HVIS DEN ØKONOMISKE VÆKST, DER BELASTER PLANETENS RESSOURCER, IKKE ER VEJEN TIL STØRRE MENNESKELIG TILFREDSHED, SÅ ER DER SÅ MEGET DESTO MERE GRUND TIL AT FINDE NYE VEJE I ØKONOMI OG SAMFUND.

FEM NORMATIVE POSITIONER PÅ ØKONOMISK VÆKST

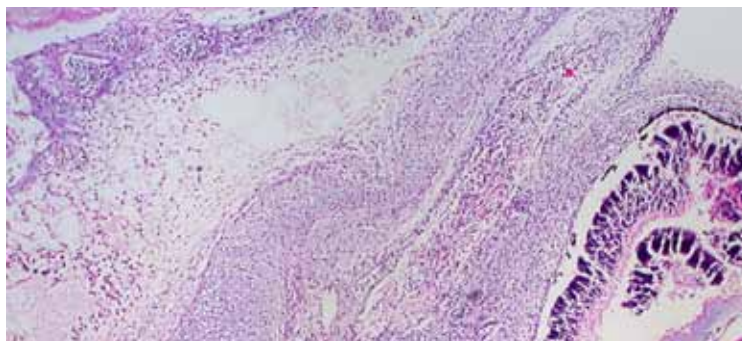
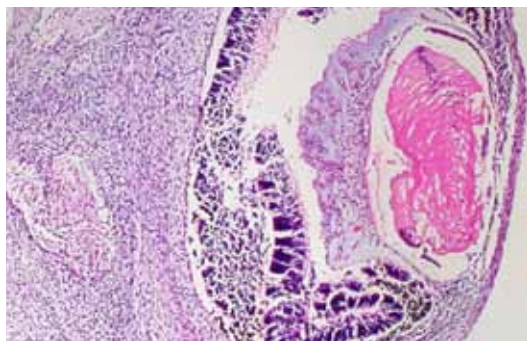
Økonomisk vækst har mange dimensioner, og den er meget central som drivkraft i samfundsudviklingen, hvor den er en løbende kilde til forandringer på godt og ondt, herunder er den en kilde til ressource- og miljømæssige belastninger. Den er ikke et neutralt naturfænomen som vind og vejr, men i høj grad menneskeskabt og både dens forudsætninger og resultater påvirker samfundslivet dybt. Derfor er den også på alle områder et omdrejningspunkt i den samfundsmæssige og politiske debat, og der findes forskellige normative positioner i debatten.

De fem positioner, der er skitseret nedenfor, lægger vægt på forskellige sider af væksten, men forholder sig samtidig forskelligt til, hvilken verden de foretrækker. Ofte vælger de også at lægge vægt på forskellige fakta, og der kan være en tendens til, at de vælger deres fakta ud fra deres holdninger snarere end omvendt.

1.

"Økonomisk vækst er god": Den mest vækstpositive position ser vækst som en altovervejende forandring til det bedre, ikke kun kvantitativt, men også kvalitativt. Den forbindes med fremskridt i teknologi og videnskab, der åbner nye verdener og udfoldelsesmuligheder for mennesker. Det er kun fantasien, der sætter grænser for væksten, og det er kun ved en fortsat kvalitativ økonomisk vækst, at vi kan overvinde problemer som den globale fattigdom og knapheder på givne naturressourcer.

Denne position er ret sjældent repræsenteret i den aktuelle debat, men blev i 1970'erne varetaget af økonomer som amerikaneren Julian Simon og englænderen Wilfred Beckerman (Simon er bl.a. kendt for at have indgået og vundet et væddemål om råvarepriserne med vækstpessimisten Paul Ehrlich). I Danmark er Martin Ågerup, direktør for CEPOS, og til dels Bjørn Lomborg tættest på denne position – og begge er påvirket af Julian Simon.

2.

"Økonomisk vækst er rigtigt": Denne position tager udgangspunkt i det forhold, at der stadig er enorm fattigdom og nød i verden, og at vi har en fælles moralsk forpligtelse til at afhjælpe den. Den identificerer økonomisk vækst som helt nødvendig for at sikre udvikling i de fattigste lande og områder af verden. Det er en position, der i høj grad blev defineret efter Anden Verdenskrig og blev globalt institutionaliseret i Verdensbanken og FN. Den udgør som sådan bl.a. et grundfundament for Brundtland-rapporten.

3.

"Økonomisk vækst er nødvendigt": Denne position er en mere konkurrenceorienteret og umiddelbart problemorienteret tilgang til økonomisk vækst. Den er også drevet af mere kortsigtede hensyn og interesser. Når konjunkturerne er dårlige – dvs. væksten er lav – så falder beskæftigelsen, virksomheder må lukke, og de offentlige finanser går i underskud. Både politikere, forbrugere, erhvervsaktive og virksomheder føler sig presset. De oplever akutte problemer, og de oplever, at væksten er det nødvendige svar. En beslægtet variant er oplevelsen af, at andre – konkurrenterne – klarer sig bedre, og at vi som samfund, virksomheder eller individer mister status. Systemet synes meget konkret at være gearret til økonomisk vækst, og det giver problemer, når den ikke er der. Det er en position, der er så udbredt, at den massivt dominerer den offentlige debat – især i krisetider, som dem, vi oplever i øjeblikket.

4.

"Økonomisk vækst er dårligt": Denne position er til dels en reaktion på "nødvendighedsdiskursen". Den ser vækst som et belastende krav, som et bevidstløst rotteræs uden egentlig mening. Den har også blik for, at væksten forandrer samfundet i negativ retning. Naturen, sociale relationer, gamle traditioner og åndelighed trænges i baggrunden, mens nye typer af dårligdomme som fysiske og psykiske sygdomme eller sociale fænomener som kriminalitet og sammenbrud af normer opleves som følgevirkninger. Det er en position, der har mange stemmer, findes på mange niveauer i samfundet og i hele det politiske spektrum, hvor både højre- og venstrepartier bruger den i forskellige mere eller mindre velartikulerede varianter. Det er også en position, der animerer nogle af de mere radikale miljøbevægelser og bevægelser som "Transition Towns", der går ud på at skabe små, lokale, selvberørende og bæredygtige landsbysamfund, hvor man lever det simple liv.

5.

"Økonomisk vækst er syndig": Her er den decideret moralsk fordømmende position, der ser økonomisk vækst som udtryk for grådighed, forfængelighed, hedonisme, fravær af selvdisciplin, fravær af mådehold, fravær af åndelighed osv. Der er tendenser til misantropi i denne position – en pessimisme i forhold til selve den menneskelige natur. Dette går så til dels dybere end til blot at forholde sig til økonomisk vækst. Nogle udgaver af Gaia-teorien og "deep ecology", der opnåede en vis udbredelse i 1970'erne og 1980'erne, har sådanne overtoner, idet de har en tendens til at give planeten og naturen forrang for menneskene.